

Hryciuk, Roman

Gospodarka województwa olsztyńskiego w latach 1945-1984

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3-4, 379-406

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roman Hryciuk

GOSPODARKA WOJEWÓDZTWA OLSZTYŃSKIEGO W LATACH 1945—1984

WARUNKI POWOJENNEGO STARTU GOSPODARCZEGO

W wyniku II wojny światowej zmieniła się sytuacja Warmii i Mazur. Z gospodarczego punktu widzenia na podkreślenie zasługują najbardziej fundamentalne wyznaczniki¹:

1. Charakterystycznymi cechami narzucanej tym terenom przez państwo pruskie polityki gospodarczej były:

— izolacja od naturalnego, tj. polskiego zaplecza i nadawanie im charakteru kolonii;

— wyrazem tej izolacji było eliminowanie powiązań, w tym sieci drogowej, w kierunku południowym i wschodnim, a sztuczne rozbudowywanie więzi w kierunku zachodnim;

— poważne trudności gospodarcze tego regionu, a równocześnie hamowanie rozwoju terenów sąsiadujących;

2. Wiączenie tych ziem do Polski stworzyło im nowe korzystne warunki rozwojowe.

Powrót Warmii i Mazur w granice Macierzy nastąpił w sytuacji charakteryzującej się wysokimi zniszczeniami ludnościowymi i materialnymi całego kraju², w tym ziem odzyskanych. Ta część Prus Wschodnich, która po II wojnie światowej przypadła Polsce, stanowiła pustynię gospodarczą i ludnościową³. Zniszczenia wojenne były bowiem wielokierunkowe i gruntowne (tab. 1, 2, 3).

W pierwszych miesiącach powojennych liczba ludności wynosiła zaledwie 15% stanu przedwojennego. Przeciętna gęstość zaludnienia tych powiatów, które w 1945 r. weszły w skład województwa olsztyńskiego, w 1939 r. nie była wysoka, ponieważ wynosiła 48,1 osób/km²⁴. W 1945 r. bardzo duży odsetek stanowili ludzie w wieku poprodukcyjnym, kobiety, dzieci, a także istot-

1 B. Wilamowski, *Zarys przemian polityczno-ekonomicznych regionu olsztyńskiego*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1963, nr 3, s. 378.

2 *Rozwój gospodarczy Warmii i Mazur w 25-lecie PRL*, Olsztyn 1969, ss. 5—7. W pracy tej podaje się m.in.: łączne straty majątku trwałego Polski wynosiły 85 mld zł przedwojennych tj. 38% stanu z 1939 r. Nakłady inwestycyjne w 1938 r. wynosiły 2,4 mld zł. Oznacza to, że na wyrównanie strat wojennych przy takim poziomie inwestowania niezbędny byłby okres 35 lat. Straty majątku trwałego na ziemiach odzyskanych wyszacowano na 23 mld zł przedwojennych.

3 E. Wojnowski, *Warmia i Mazury w latach 1945—1947. Kształtowanie się stosunków politycznych*, Olsztyn 1968, s. 53.

4 B. Wilamowski, *Studia założenia i początków osadnictwa rolniczego na terenie województwa olsztyńskiego w latach 1945—1948*, Olsztyn 1963. Biblioteka Główna ART w Olsztynie, praca doktorska, maszynopis, t. 2, tab. 25.

TABELA 1. Zniszczenia wybranych dziedzin gospodarki według różnych źródeł

Wyszczególnienie	% zniszczeń
I	2
Stopień zniszczenia przemysłu (wg S. Stefanowicza)	
— przeciętnie w urządzeniach	70
— przeciętnie w budynkach	40
— przemysł metalowy	95
— przemysł włókienniczy	90
— przemysł energetyczny i cukrowniczy	50
— przemysł materiałów budowlanych	40
— zniszczenie zakładów rzemieślniczych	ok. 67
Stan pogłowia inwentarza żywego w sierpniu 1945 r. w stosunku do przedwojennego (wg J. Lewińskiego i M. Gotowca)	
— konie 2,1%	97,9
— bydło 1,6%	98,4
— trzoda chlewna 0,2%	99,8
— owce 2,9%	97,1
Zniszczenia (wg J. Lisikiewicza i A. Sosnowskiej)	
— wyludnienie, w pierwszych miesiącach 1945 r. liczba ludności wynosiła 15% stanu przedwojennego,	
— na przełomie 1945/1946 odłogi zajmowały 70% gruntów	
— ogólne straty w potencjale produkcyjnym przemysłu co najmniej	70
— w przemysłach metalowym, włókienniczym, drzewnym	85—95
— zniszczenia torów głównych	60
— zniszczenia budynków stacyjnych	80
Przeciętny stopień zniszczenia przemysłu (wg D. Łaniec)	
— budynki w przemysłach: mineralnym 22%, metalowym 35%, drzewnym 50%, przetwórczo-rolnym i spożywczym 35%, elektrownie, gazownie, wodociągi, rzeźnie 26%	22—50
— energetyka w zakładach o wiadomym % zniszczenia:	41—77
przemysł metalowy 77%, mineralny 55%, drzewny 67%, przetwórczo-rolny 56%, elektrownie, gazownie, wodociągi i rzeźnie 41%	
— energetyka we wszystkich zakładach przemysłu mineralnego 70%, metalowego 79%, drzewnego 74%, przetwórczo-rolnego i spożywczego 67%, elektrowniach, gazowniach, wodociągach, rzeźniach 57%	57—79
— stopień zniszczenia urządzeń technicznych:	35—77
przemysł mineralny 35—45%, przemysł metalowy 60—66%, przemysł drzewny 56—66%, przemysł przetwórczo-rolny i spożywczy 47—52%, elektrownie, gazownie, wodociągi, rzeźnie 43—77%	
Zniszczenia (wg opracowania Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Olsztynie)	
— zniszczenia powierzchni zabudowanej miast województwa na skutek działań wojennych	49

Tabela 1, c.d.

1	2
— 150 tys. mieszkańców w pierwszych powojennych miesiącach stanowiło zaledwie 15% zaludnienia przedwojennego	
— potencjał przemysłowy b. Prus Wschodnich uległ poważnemu zniszczeniu: w gruzach legło budynków	ponad 50
maszyn i urządzeń	70
— przemysł drzewny — największy pod względem liczby zatrudnionych zdewastowany w	90
— bezpośrednio po wyzwoleniu było w ^o /o	
koni	2,1
bydła	1,6
trzody chlewnej	0,2
owiec	29

Źródło: J. Stefanowicz, *Przemysł i spółdzielczość pracy*, w: *Warmia i Mazury*, red. S. Zajchowska, M. Kielcewska-Zaleska, Poznań 1953, s. 317; J. Lewiński, *Zniszczenia wojenne*, ibidem, s. 268; M. Gotowiec, *Województwo olsztyńskie w latach 1945—1965*, *Rocznik Olsztyński*, t. 6, s. 13; J. Lisikiewicz, A. Sosnowska, *Kierunki i przesłanki rozwoju przemysłu w regionie*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia społeczno-ekonomiczna 1945—1969*, red. J. Lisikiewicz, Wrocław 1974, s. 311; D. Łaniec, *Województwo olsztyńskie w latach 1945—1948. Studia z odbudowy pozarolniczych działów gospodarki, Olsztyn 1978*, s. 23; *Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1969*, ss. 17—23.

TABELA 2. Zniszczenia miast województwa olsztyńskiego według różnych źródeł i metod liczenia (w %)

Miasta	Wskaźnik najniższy	Wskaźnik najwyższy
Bartoszyce	40	60
Sępól	75	.
Górowo Iławeckie	20	30
Kętrzyn	30	50
Lidzbark Warmiński	35	50
Dobre Miasto	60	90
Morąg	40	65
Mragowo	20	40
Nidzica	70	95
Olsztyn	36	60
Barczewo	40	70
Ostróda	60	70
Olsztynek	30	70
Biskupiec	50	60
Bisztynek	20	75
Jeziorany	5	30
Reszel	5	30
Iława	70	90
Szczytno	43	60

* Nie uszkodzonych było 13% budynków mieszkalnych w Sępólnie, podobnie w Górowie Iławeckim. W Sępólnie 65% budynków nie nadawało się do odbudowy, por. R. Hryciuk, M. Petraszko, *Bartoszyce. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1969, s. 321.

Źródło: D. Łaniec, op. cit., ss. 37—38.

TABELA 3. Zniszczenia budynków oraz urządzeń komunalnych w miastach w%)

Miasta	Sieć przewodów				Budynki		
	wodociągów	kanalizacyjnych	elektrycznych	gazowych	mieszkalne	przemysłowe	użytk. publ.
Bartoszyce	0	0,1	0	—	40	25	40
Górowo Iławeckie	0	5	0	—	20	20	20
Kętrzyn	60	50	76	70	38	40	25
Lidzbark Warmiński	40	45	15	—	40	50	20
Dobre Miasto	30	35	0	80	45	50	24
Morąg	10	10	0	10	50	30	40
Mrągowo	15	10	20	30	30	22	21
Nidzica	70	50	0	100	75	12	30
Olsztyn	0	5	0	10	40	30	30
Barczewo	40	30	30	—	40	25	15
Ostróda	20	15	0	20	30	11	20
Olsztynek	15	—	30	20	30	25	10
Reszel	30	30	30	50	20	20	14
Biskupiec	30	30	0	—	50	35	55
Jeziorany	20	15	20	—	15	29	15
Iława	50	40	20	80	43	41	42
Szczytno	20	10	20	30	47	12	21
Bisztynek	45	50	12	—	14	18	15

Źródło: J. Lewiński, op. cit., s. 268.

ny był udział Niemców przewidzianych do repatriacji⁵. Zaludnienie wynosiło około 20% stanu przedwojennego.

Zniszczenia wojenne objęły wszystkie dziedziny gospodarki. Rolnictwo zostało pozbawione inwentarza żywego, poważnie zniszczone były budynki mieszkalne i gospodarcze, maszyny, narzędzia, urządzenia melioracyjne, pola uprawne. W 1945 r. zasiewy obejmowały około 10% gruntów ornych⁶.

W przemyśle przeciętne zniszczenia urządzeń i potencjału produkcyjnego wynosiły 70%. Najbardziej zniszczone były przemysły: metalowy, włókienniczy, drzewny. Na terenie zarządzanym przez Zjednoczenie Energetyczne Okręgu Mazurskiego z siedzibą w Olsztynie zniszczenia energetyki, według stanu z czerwca 1945 r., oceniano na 95%⁷. Należało od podstaw zorganizować sieć pocztową i łączność telekomunikacyjną.

Zniszczenie miast było zróżnicowane, lecz na ogół bardzo wysokie (tab. 2). Dotknęło ono budynki mieszkalne, przemysłowe, użyteczności publicznej, sieci wodociągowe, kanalizacyjne, elektryczne, gazowe, mosty itp. Niektóre informacje z tego zakresu zestawiono w tabeli 3. Do najbardziej zniszczonych należały m. in.: Iława, Nidzica, Sepol, Ostróda, Dobre Miasto, Barczewo, Bisztynek, Morąg, Szczytno, Bartoszyce, Olsztyn. Liczne miejscowości w wyniku zniszczenia budynków mieszkalnych i zakładów pracy utraciły prawa miejskie.

⁵ J. Jaworowski, *Ludność wlejska, w: Województwo olsztyńskie. Monografia ekonomiczno-społeczna 1945—1969*, red. J. Lisikiewicz, Wrocław 1974, s. 74.

⁶ *Rozwój gospodarstwa Warmii i Mazur*, s. 25.

⁷ T. Sacewicz, *Dane charakterystyczne rozwoju Zakładu Energetycznego w Olsztynie w latach 1947—1983*, Olsztyn 1984, maszynopis, s. 1

Większość magazynów była celowo palona przez wycofujących się Niemców. Około 80% magazynów spłonęło wraz z towarami⁸.

Odbudowę gospodarki zasadniczo utrudniały wysokie zniszczenia budynków stacyjnych i torów głównych. W latach 1945—1946 liczne miasta powiatowe nie miały żadnych połączeń kolejowych.

URBANIZACJA

W wyniku zniszczeń wojennych prawa miejskie utraciły miejscowości: Barciany, Dąbrówno, Wielbark, Pasym, Sępól. Przed wojną liczyły one łącznie 14,7 tys. mieszkańców. W 1962 r. prawa miejskie nadano Korszom, a w 1973 r. ponownie prawa miejskie uzyskał Sępól (tab. 4).

TABELA 4. Zaludnienie miast w latach 1939—1983 (w tys. osób)

Miasta	Rok nadania praw miejskich	1939	1957	1983
Olsztyn	1348	46,5	62,0	144,4
Ostróda	1329	17,8	16,3	30,2
Kętrzyn	1357	17,2	15,0	27,3
Szczytno	1616	13,5	11,5	24,2
Bartoszyce	1322	11,3	10,4	21,6
Ława	1305	12,8	9,8	26,1
Lidzbark Warmiński	1308	10,6	10,2	16,4
Mragowo	1407	9,2	10,0	18,8
Morąg	1302	7,2	7,6	13,1
Nidzica	1381	9,2	6,5	12,9
Biskupiec	1395	7,7	6,3	9,7
Dobre Miasto	1329	5,9	4,8	10,2
Lubawa	1260	6,1	4,8	8,1
Barczewo	1325	5,8	4,7	7,1
Reszel	1337	5,0	3,6	5,4
Olsztynek	1359	4,2	3,6	5,9
Korsze	1962 ^a	2,5	3,4	5,0
Jeziorany	1338	3,0	2,9	3,0
Górowo Iławeckie	1335	3,1	2,6	3,9
Sępól	1973 ^b	3,4	1,7	2,3
Bisztynek	1385	3,2	1,8	2,3
Razem	X	205,2	199,5	396,9

^a Prawa osiedla w 1954 r.

^b Po raz pierwszy w 1297 r., utrata w 1945 r., prawa osiedla w 1959 r., ponownie prawa miasta w 1973 r.

Źródło: Ludność i zasoby mieszkaniowe w latach 1946—1947 według podziału administracyjnego kraju z 1 czerwca 1975 r., GUS, ss. 199—201; S. Gwiaździński, *Miasta i osiedla*, Rocznik Olsztyński, t. 6, ss. 108—109; Program rozwoju gospodarczego województwa olsztyńskiego na lata 1959—1960 i 1961—1965, Olsztyn 1958, WKPP Olsztyn, maszynopis powielony, s. 89. Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1984, s. 44.

⁸ Z. Januszko, *Handel i spółdzielczość*, w: *Warmia i Mazury*, red. S. Zajchowska, M. Kielczewska-Zaleska, Poznań, 1953, s. 327.

Ogólna liczba ludności miejskiej w województwie olsztyńskim w 1946 r. (w granicach z 1 VI 1975) — wynosiła 81,0 tys. osób (tab. 5). Było to dwu- i półkrotnie mniej niż przed wojną. Rozpoczął się nieprzerwany, szybki proces urbanizacji województwa⁹. Przedwojenną liczbę ludności osiągnięto w 1958 r. Według Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego (dalej WUS) w Olsztynie w 1984 r. była ona pięciokrotnie wyższa niż w r. 1946, a tym samym dwukrotnie przekroczyła poziom przedwojenny. Do najszybciej rozwijających się należały: Olsztyn, Iława, Ostróda, Bartoszyce, Kętrzyn, Szczytno, Mrągowo, Korsze, Lidzbark Warmiński.

Zagospodarowywanie miast było niezwykle trudne. Wymagało uruchomienia, remontowania, odbudowy i budowy podstawowych placówek życia miejskiego. Początek planu sześcioletniego zakończył fazę intensywnego osadnictwa. Do tego czasu przyrost ludności miast był wynikiem wielkich proce-

TABELA 5. *Ludność miejska w województwie olsztyńskim w latach 1946—1983*

Wyszczególnienie	1946	1950	1960	1970	1980	1983
I Miasta razem	81018	141969	219428	280473	371337	496895
Olsztyn	29815	45615	69686	94530	133314	144438
Barczewo	1199	2568	4362	4969	6651	7108
Bartoszyce	3449	6293	11727	15578	20684	21574
Biskupiec	2105	3218	5745	7397	9476	9735
Biszynek	967	1090	1703	2121	2315	2315
Dobre Miasto	966	3907	5481	6703	9125	10160
Górowo Iławeckie	939	1987	2751	3386	3733	3941
Iława	2220	6289	12029	16498	23480	26121
Jeziorany	1114	1566	2640	2939	3080	3031
Kętrzyn	4844	10200	16243	19322	26232	27263
Korsze	1987	2587	3868	4317	4794	496
Lidzbark Warm.	4201	7008	11079	13003	14880	16413
Lubawa	4679	4112	5145	6261	7639	8145
Morąg	2200	4926	8303	9694	12083	13058
Mrągowo	3254	7694	10437	13064	17147	18819
Nidzica	2852	4435	6974	9673	12021	12856
Olsztynek	1355	3155	3941	4702	5287	5880
Ostróda	6769	12521	17738	21355	28450	30166
Reszel	938	2101	4231	5268	5441	5357
Sepolno	1149	1592	1939	2313	2310	2322
Szczytno	4016	9105	13406	17380	23195	24232
II Wieś razem	206918	295213	338700	347295	310073	310346
Ogółem	287936	437182	558128	627768	681410	707241

Źródło: *Ludność i zasoby mieszkaniowe w latach 1946—1974 według podziału administracyjnego kraju z 1 czerwca 1975 r.*, GUS, Warszawa 1976, s. 199—201; *Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1981*, s. 26; *Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1984*, WUS, Olsztyn 1985, s. 44.

⁹ Przebieg tego procesu do połowy lat sześćdziesiątych prezentują m. in.: S. Gwiazdźński, *Miasta i osiedla*, *Rocznik Olsztyński*, 1966, t. 6, ss. 101—113; Cz. Browiński, *Gospodarka komunalna i mieszkaniowa*, *Ibidem*, ss. 255—268.

sów migracyjnych spoza województwa. Narodowy Spis Powszechny z 1950 r. ujął ludność województwa olsztyńskiego według miejsca zamieszkania w sierpniu 1939 r.¹⁰. Z danych spisu wynika, że mieszkańcy pochodzili m. in.:

- 20,3⁰/₀ z woj. warszawskiego;
- 7,7⁰/₀ „ białostockiego;
- 7,1⁰/₀ „ lubelskiego;
- 5,9⁰/₀ „ rzeszowskiego;
- 20,1⁰/₀ spoza obecnych granic Polski.

Powojenni mieszkańcy Warmii i Mazur pochodzą ze wszystkich województw Polski. Po 1950 r. przyrost ludności miast wynikał z wysokiego przyrostu naturalnego oraz migracji napływowej ze wsi.

Czynnikiem miastotwórczym jest rozwój pozarolniczych działów gospodarki narodowej. Obliczenia WUS w Olsztynie wykazują, że w poszczególnych latach ludność utrzymująca się ze źródeł pozarolniczych wynosiła, w odsetku ogółu ludności: 1950 — 45,7; 1960 — 54,1; 1970 — 61,0; 1980 — 68,3. Biorąc pod uwagę powiaty, które w 1950 r. stanowiły zasadniczą część województwa olsztyńskiego (w obecnych granicach), działową strukturę zatrudnienia zestawiono w tabeli 6. Przedstawione dane ilustrują zarazem poziom i strukturę gospodarki województwa na przełomie trzyletniego planu odbudowy gospodarczej i planu sześcioletniego. Zdecydowanie dominującym działem gospodarki było rolnictwo. Kolejne miejsce zajmował przemysł wraz z usługami o charakterze przemysłowym, częścią rzemiosła. Obrót towarowy i żywnie zbiorowe były trzecim z kolei źródłem utrzymania ludności. Zbliżony udział miały komunikacja i łączność. Stosunkowo niskie było zatrudnienie w gospodarce komunalnej, oświacie, ochronie zdrowia.

Zmiana struktury gospodarowej województwa była wynikiem szybkiego rozwoju gospodarki uspołecznionej (tab. 7). W tym sektorze zatrudnienie w latach 1950—1982 wzrosło z 97 do 236 tys. osób, (2,4×). Najszybciej rozwinęło się zatrudnienie w ochronie zdrowia i opiece społecznej (5,5×), oświacie i wychowaniu (3,8×). Niemal o połowę (do poziomu 53⁰/₀) zmniejszyła się liczba ludności zawodowo czynnej w rolnictwie indywidualnym. Ogólny przyrost zasobów w gospodarce narodowej wynosi 44,8⁰/₀. Dlatego głównym czynnikiem społeczno-gospodarczego rozwoju województwa były zmiany strukturalne przyczyniające się do wzrostu społecznej wydajności pracy¹¹.

Trwałą chłonność osadniczą miast i wsi wyznaczają warunki mieszkaniowe oraz możliwości uzyskania źródeł utrzymania. Realizacja zasady pełnego zatrudnienia przyczynia się m. in. do tego, że podstawowym wyznacznikiem przyrostu ludności w jednostkach osadniczych stały się zasoby mieszkaniowe. Sytuację w województwie olsztyńskim na tle przeciętnych wskaźników krajowych, mierzonych liczbą osób na jedną izbę¹², ilustrują wskaźniki:

10 Obliczenia własne na podstawie Rocznika Statystycznego 1959, GUS, Warszawa 19, ss. 42—43.

11 H. Dąbrowski, R. Hryciuk, *Przemiany strukturalne w regionie olsztyńskim, w: Wpływ przemian w strukturze gałęziowej i przestrzennej na wzrost gospodarczy. Materiały na konferencję naukową*, cz. 3, Łódź 1974, ss. 317—327.

12 *Ludność i zasoby mieszkaniowe w latach 1946—1974 według podziału administracyjnego kraju z 1 czerwca 1975 r.*, GUS, Warszawa 1976, s. 199; *Rocznik Statystyczny 1981*, GUS, Warszawa 1977, ss. 485—486.

TABELA 6. Ludność w powiatach województwa olsztyńskiego po 1950 r. według działów gospodarki i usług^a

Powiaty	Ludność ogółem	Ludność czynna zawodowo	Ludność czynna zawodowo w wybranych działach gospodarki i usług								
			przemysł	budown.	rolnictwo	leśn.	komunikacja i łączność	obróttowarowy	gospod. komunalna	oświata kultura i nauka	ochrona zdrowia i opieka społeczna
Bartoszyce	19440	9 59	944	231	6128	41	214	442	50	289	105
Górowo Ił.	13733	7355	95	58	6189	37	98	166	14	99	32
Kętrzyn	37532	18335	1682	523	12105	73	1082	943	43	451	259
Ilawa	42544	19606	1630	300	13651	242	1175	860	63	325	389
Lidzbarsk Warm.	36871	18650	1149	378	13990	157	410	811	62	387	161
Morağ	39874	19794	1179	237	15078	309	509	766	60	450	163
Mrağowo	35345	17779	1756	600	11443	528	507	701	33	409	255
Nidzica	22093	10572	748	223	7589	260	276	376	18	214	83
M. Olsztyn	41375	20906	2716	2140	406	212	3479	3930	306	1157	896
Pow. Olsztyn	36580	19784	1357	1170	12947	465	892	1090	81	477	155
Ostróda	49893	23700	2922	589	14972	412	1186	1172	119	580	281
Biskupiec	31567	15593	1103	317	11229	134	496	718	33	311	159
Szczytno	42879	21071	2231	489	14221	585	633	957	76	464	149
Razem	449726 ^b	222504	19512	7255	139948	3455	10957	12932	958	5613	3097

^a Z uwzględnieniem podziału administracyjnego po 1 VI 1975 r. W zestawieniu uwzględniono m.in. dane dotyczące Susza i okolic, a nie uwzględniono Lubawy i okolic.

^b W obecnych granicach administracyjnych województwa olsztyńskiego w 1950 r. zamieszkiwało 437,2 tys. osób.

Źródło: Narodowy Spis Powszechny (dalej NSP) z 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Województwo olsztyńskie, GUS, Warszawa 1954, ss. 67—73; obliczenia własne.

TABELA 7. Zatrudnienie w gospodarce narodowej województwa olsztyńskiego w latach 1959—1982^a w tys. osób

Wyszczególnienie	1950	1982	Wskaźnik
			$\frac{1982}{1950}$ w %
I Gospodarka uspołeczniona	96,8	235,6	243,4
w tym: sfera prod. materialnej	73,3	184,0	251,0
sfera poza produkcją materialną	23,5	51,6	219,6
w tym: Oświata i wych. ^b	5,4	20,6	381,5
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	2,7	14,8	548,1
II Rolnictwo indywidualne	112,6	60,0	53,3
III Gospodarka nieuspołeczniona poza rolnictwem	6,5	16,9 ^c	260,0
IV Gospodarka narodowa ogółem ^d (I+II+III)	215,9	312,5	144,8

^a W granicach po 1 VI 1975 r.

^b W 1950 r. wraz z nauką i kulturą.

^c Łącznie z wykonującymi pracę nakładczą, agencję i prowizję — 6,1 tys. osób.

^d W 1950 r. udział gospodarki uspołecznionej w zatrudnieniu ogółem w poszczególnych działach wynosił: przemysł — 88,2% (16,7 tys. osób), budownictwo 95,9% (6,7 tys. osób), rolnictwo 17,9% (23,2 tys. osób), leśnictwo 100,0% (3,4 tys. osób), komunikacja i łączność 99,1% (10,5 tys. osób), obrót towarowy i żywienie zbiorowe 97,6% (12,2 tys. osób), gospodarka komunalna 68,8% (0,6 tys. osób), oświata i wychowanie 99,3% (5,4 tys. osób), ochrona zdrowia i opieka społeczna 90,1% (2,7 tys. osób), w pozostałych działach średnio 83,6% (15,4 tys. osób).

Zródło: Obliczenia własne na podstawie: NSP z 3 grudnia 1950 r., ss. 16—93; Wojewódzki plan społeczno-gospodarczy na lata 1983—1985, Olsztyn 1983, s. 5.

Lata	Polska	Olsztyńskie
1950	1,75	1,39
1960	1,66	1,54
1970	1,37	1,39
1974	1,24	1,24
1980	1,11	1,11

Z powyższych danych wynika, że do przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych sytuacja mieszkaniowa w województwie olsztyńskim była stosunkowo lepsza niż średnio w kraju. Pod koniec lat sześćdziesiątych zaczęła się ona relatywnie zmieniać na niekorzyść mieszkańców Warmii i Mazur. Trzeba było zwiększyć rozmiary budownictwa mieszkaniowego znacznie powyżej osiągniętego poziomu. Takie zadanie zostało podjęte i było efektywnie realizowane (tab. 8).

Szczególnie intensywnie rozwijało się budownictwo mieszkaniowe w połowie lat siedemdziesiątych. W r. 1976 oddano do użytku we wszystkich formach budownictwa największą roczną liczbę izb mieszkalnych — 21,8 tys., w tym 18,2 tys. w ramach gospodarki uspołecznionej. Następową systematyczną poprawą sytuacji mieszkaniowej ludności. Nawet na początku lat osiemdziesiątych, mimo kryzysu gospodarczego, liczba oddawanych do użytku izb mieszkalnych około dwukrotnie przekraczała przyrost naturalny ludności.

Ilość i jakość zasobów mieszkaniowych w poszczególnych miejscowościach jest zróżnicowana (tab. 9). Wynika z różnego tempa rozwoju nowego budownictwa mieszkaniowego, zróżnicowania dynamiki przyrostu naturalnego ludności oraz procesów migracyjnych.

TABELA 8. Izby mieszkalne oddane do użytku w latach 1955—1984 (tys. izb)

Lata	Ogółem	w tym:		Gospodarka społecznioma		
		miasta	wieś	razem	miasta	wieś
1955	8,0
1960	7,8	5,3	2,5	5,3	4,2	1,1
1965	9,7	7,6	2,1	8,2	7,1	1,1
1966	9,6	6,9	2,6	7,4	6,2	1,2
1967	11,6	8,2	3,4	9,4	7,9	2,1
1968	13,4	8,8	4,6	10,9	7,8	3,1
1969	14,9	9,8	5,1	11,7	8,5	3,2
1970	13,8	8,7	5,1	10,6	7,1	3,5
1970 ^a	9,8	.	.	7,9	.	.
1971	9,8	7,9	2,0	8,1	6,7	1,4
1972	10,7	8,7	2,0	8,7	7,4	1,3
1973	13,8	10,7	3,1	11,2	8,9	2,2
1974	18,0	14,7	3,3	15,2	12,7	2,5
1975	20,5	16,8	3,7	16,8	14,2	2,6
1976	21,8	17,5	4,3	18,2	15,0	3,2
1977	20,2	17,2	3,0	16,5	13,4	2,1
1978	19,5	16,9	2,7	15,8	13,8	2,0
1979	19,9	15,8	4,1	15,7	12,5	3,0
1980	17,2	13,5	3,6	13,7	11,2	2,5
1981	16,7	13,6	3,2	13,9	11,8	2,3
1982	15,6	12,2	3,4	12,1	10,0	2,1
1983	17,1	12,4	4,7	13,3	10,1	3,2
1984	15,9	12,6	3,4	12,5	10,3	2,1

^a Dane za lata 1970—1984 dotyczą województwa olsztyńskiego według podziału administracyjnego z 1 VI 1975 r.

Zródło: Rocznik Statystyczny 1970, s. 66; Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1971, s. 316; 1977, ss. 30—31, 229; 1981, s. 251; 1984, s. 365; niepublikowane dane WUS w Olsztynie.

TABELA 9. Przeciętna liczba osób na izbę w latach 1950—1983

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1980	1983
I miasta ogółem	1,38	1,56	1,40	1,07	1,03
w tym: Olsztyn	1,52	1,55	1,37	1,03	0,99
Barczewo	1,27	1,58	1,53	1,15	1,12
Bartoszyce	1,17	1,56	1,41	1,05	0,97
Biskupiec	1,25	1,43	1,32	1,07	1,05
Bisztynek	1,11	1,24	1,28	1,18	1,18
Dobre Miasto	1,31	1,74	1,52	1,15	1,06
Górowo Ił.	1,25	1,54	1,47	1,05	1,01
Ilawa	1,49	1,64	1,43	1,09	1,05
Jeziorany	1,13	1,47	1,45	1,19	1,14
Kętrzyn	1,27	1,53	1,43	1,06	1,01
Korsze	1,22	1,55	1,50	1,09	1,10

Lidzbark Warm.	1,23	1,48	1,35	1,10	1,02
Lubawa	1,66	1,82	1,41	1,15	1,11
Morąg	1,35	1,65	1,45	1,16	1,13
Mrażowo	1,21	1,43	1,34	1,10	1,06
Nidzica	1,78	1,74	1,52	1,18	1,10
Olsztynek	1,38	1,67	1,54	1,11	1,03
Ostróda	1,33	1,56	1,40	1,09	1,04
Reszel	1,04	1,49	1,48	1,20	1,13
Sępole	1,44	1,50	1,40	1,21	1,11
Szczytno	1,46	1,61	1,39	1,11	1,06
II wieś ogółem	1,40	1,52	1,38	1,16	1,12
III województwo (I+II)	1,39	1,54	1,39	1,11	1,07

Źródło: *Ludność i zasoby mieszkaniowe*, ss. 199—201; *Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego* 1981, s. 83; 1984, s. 112.

Mieszkania w województwie olsztyńskim są stosunkowo dobrze wyposażone w instalacje elektryczne, wodociągowe, kanalizacyjne, gazowe, centralnego ogrzewania. Nie wszystkie potrzeby zostały zaspokojone. Dlatego trwa intensywna rozbudowa, modernizacja i budowa oczyszczalni ścieków, gazyfikacji przewodowej, źródeł i sieci ciepłowniczych itd.

W latach 1950—1983 liczba zamieszkałych mieszkań zwiększyła się z 95 468 do 184 369, a izb mieszkalnych odpowiednio z 304 366 do 637 360. Do podanych liczb należy dodać uzyskane w 1984 r. niespełna 4,4 tys. mieszkań. Oznacza to, że mimo ubytków starej substancji mieszkaniowej, obecne zasoby mieszkaniowe są ponad dwukrotnie większe niż w 1950 r.

ROLNICTWO

Odbudowę gospodarki rolnej zapoczątkowała dwudziestoosobowa ekipa, przybyła do Olsztyna 10 marca 1945 r.¹³. Jednym z pierwszych zadań tej ekipy było powołanie wojewódzkiego oraz powiatowych urzędów ziemskich. Urzędy ziemskie przystąpiły do organizowania produkcji rolnej. Zadaniem to było bardzo trudne, ponieważ, poza ziemią, brakowało wszystkich pozostałych czynników produkcji rolnej: ludzi, inwentarza żywego, a w niektórych powiatach straty zagród wiejskich przekraczały 50%.

Polityka rolniczego zagospodarowania województwa olsztyńskiego urzeczywistniana w praktyce przynosiła różnorodne rezultaty (tab. 10). Przede wszystkim rozwijało się osadnictwo rolnicze, prowadzące przy przyjętych założeniach budowy ustroju rolnego do zasadniczych zmian struktury agrarnej (tab. 11). Przemiany strukturalne charakteryzował bardzo duży przyrost liczby i ogólnego arealu gospodarstw średnich, kosztem gospodarstw dużych (w przedziale 20—100 i więcej ha).

13 B. Willamowski, *Rolnictwo*, Rocznik Olsztyński, 1966, t. 6, ss. 128—131; o przeobrażeniach w powojennym rolnictwie woj. olsztyńskiego piszą w szczególności Janusz Jaworowski, Jerzy Dudo, Wiktor Prandota, Zbigniew Wrześniowski, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia 1945—1969*, ss. 71—254.

TABELA 10. Wybrane dane charakteryzujące postęp w rolniczym zagospodarowaniu województwa olsztyńskiego w pierwszych latach powojennych

Wyszczególnienie		Lata
1		2
Ludność wiejska na 100 ha użytków rolnych na terenach woj olsztyńskiego należących do b. Prus Wschodnich:		
	50,3	1939
	22,6	1946
	33,3	1950
Ludność rolnicza — jak wyżej:		
	32,5	1939
	18,4	1946
	28,5	1950
Plony w q/ha średnie roczne:		
— żyto — 16,1, jęczmień — 18,5, ziemniaki — 145,7		
— plon łączny w jednostkach zbożowych — 87,8		1932—1936
— żyto — 16,4, jęczmień — 18,0, ziemniaki — 166,7		
— plon łączny w jednostkach zbożowych — 93,3		1963—1965
Udział gospodarstw państwowych podległych Ministerstwu Rolnictwa w ogólnej powierzchni użytków rolnych:		
	21,1%	1949
	25,8%	1955
	26,5%	1957
	24,8%	1960
	29,4%	1965
Odbudowa zagród wiejskich przy pomocy państwa:		
— liczba odbudowanych zagród	623	1946
„ „ „	8414	1947
„ „ „	7015	1948
„ „ „	2210	1949
Razem 18262 (zniszczone obliczano na 17296)		1945—1949
Udział gospodarstw państwowych w całości użytków rolnych (a) oraz odłogi i ugory w gruntach ornych (b) w ⁰ /o:		
a — 22,9	b — 88,5	1946
18,0	65,1	1947
16,7	28,1	1949
20,1	20,2	1950
26,6	13,7	1955
Gospodarstwa chłopskie przejęte przez skarb państwa: 6608		1950—1956
Powierzchnia użytków rolnych w państwowych gospodarstwach rolnych podległych WZ PGR 237,7 tys. ha		1950

Tabela 10. c.d.

	1	2		
Rozwój zorganizowanego osadnictwa wiejskiego:				
— przybyło 83 834 osoby, przydz. 17 540 gospodarstw,		1946		
nadzielono 260 809 ha, przypada 14,8 ha na rodzinę		1946		
— przybyło 82 729 osób, przydzielono 15 314 gospodarstw,		1947		
nadzielono 177 908 ha, przypada na rodzinę 11,7 ha		1947		
Rozwój osadnictwa grupowego (grupy i spółdzielnie rolniczo-parcelacyjne):				
		1946—1948		
— osiedlono majątków 646; pow. użyt. rolnych w/w majątków 117,0 tys. ha; osiedlono 6456 rodzin, 25 653 osoby;				
— przypało na rodzinę: 18,1 ha użytków rolnych, 1,95 szt. dużych inwentarza żywego				
Powierzchnia zasiewów w gospodarce całkowitej:				
tys. ha — 251,8	% gruntów ornych — 29,3	1947		
615,5	71,9	1949		
820,8	81,7	1955		
885,8	88,7	1960		
859,6	98,9	1965		
Inwentarz żywy w gospodarce całkowitej w sztukach fizycznych na 100 ha użytków rolnych:				
bydło — 50,0	trzoda chlewna — 70,6	owce — 9,7	konie — 18,5	1938
3,3	2,8	1,2	2,4	1946
19,2	19,1	8,4	9,3	1949
29,0	40,0	19,5	10,1	1955
w tym: gospod. indywid. 26,6	37,2	19,5	10,8	1955
„ państw. 23,6	25,6	7,8	4,7	1955

Z r ó d ł o: B. Wilamowski, *Rolnictwo Polski północno-wschodniej*, Warszawa 1969, ss. 54, 56, 64, 67, 68, 70, 126, 127, 167, 195, 200, 202.

TABELA 11. Zmiany struktury agrarnej w województwie olsztyńskim

Grupa gospodarstw	% ogólnej liczby gospodarstw				% ogólnego arealu gospodarstw			
	1939	1950	1958	1960	1939	1950	1958	1960
Do 2 ha	16,2	13,9	21,8	22,4	0,9	1,0	1,5	1,7
2—5 ha	15,6	9,4	11,8	12,6	3,0	2,6	3,6	3,5
5—20 ha	43,9	72,0	63,0	58,9	24,0	64,6	58,6	55,7
20—50 ha	16,2	3,5	2,5	3,1	23,1	11,5	8,9	7,2
50—100 ha	5,7	0,4	0,3	0,3	17,7			
Ponad 100 ha	2,5	0,8	0,9	0,7	31,3	20,1	27,4	31,9

Z r ó d ł o: B. Wilamowski, *Rolnictwo, Rocznik Olsztyński*, 1966, t. 6, s. 131.

Do 1948 r. przeważała koncepcja parcelacji wielkiej własności ziemskiej. Od jesieni 1946 r. do początków 1948 r. lansowano spółdzielnie rolniczo-parcelacyjne. Pomocy temu ruchowi gospodarczemu miały udzielać Państwowe Nieruchomości Ziemskie (dalej PNZ), które zagospodarowane przez siebie majątki rolnicze przekazywały grupom rolników. W całym okresie realizacji tej formy osadnictwa, PNZ przekazały chłopom około 800 zagospodarowanych majątków¹⁴. Akcja ta nie przyniosła trwałych rezultatów. W okresie kolektywizacji rolnictwa wiele z tych majątków przekształcono w spółdzielnie produkcyjne. Po masowym rozwiązywaniu spółdzielni, w latach 1956—1957, majątki te stały się ponownie bazą rolnictwa państwowego.

Wskutek długotrwałych, wielokierunkowych przeobrażeń, struktura agrarna, w województwie olsztyńskim na początku lat osiemdziesiątych przedstawiała się następująco¹⁵:

— 37 904 gospodarstw indywidualnych o średniej powierzchni użytków rolnych na jedno gospodarstwo — 9,1 ha. W grupie 0,51—2 ha udział gospodarstw wynosił 28,2% ogólnej ich liczby, w grupie 2—5 ha odpowiednio 12,2%, w grupie 5—7 ha 3,7%, w grupie 7—10 ha 20,5%, o powierzchni 15 ha i więcej 25,3%.

— Udział gospodarki uspołecznionej wynosił niemal połowę użytków rolnych województwa — 340,1 tys. ha (ogółem użytki rolne w województwie — 691 tys. ha); udział gospodarki nie uspołecznionej 350,8 tys. ha.

— Osób zawodowo czynnych w rolnictwie indywidualnym było 60 tys., zatrudnionych w rolnictwie uspołecznionym 42,3 tys.

Zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie było możliwe między innymi dzięki lepszemu wyposażeniu w środki trwałe, zwłaszcza w ciągniki, maszyny i narzędzia rolnicze. Rolnictwo województwa w 1983 r. dysponowało 25,6 tys. ciągników (8,6 tys. gospodarza uspołeczniona, 17 tys. gospodarza nie uspołeczniona), a na jeden ciągnik przypadało przeciętnie 27 ha użytków rolnych.

Celem zagospodarowania użytków rolnych jest rozwój produkcji roślinnej. W latach 1946—1949 nastąpił dziewięciokrotny wzrost powierzchni zbiorów żyta, ośmiokrotny pszenicy, czterokrotny ziemniaków¹⁶. Powierzchnia zbiorów ogółem została zwiększona sześciokrotnie. Struktura użytków rolnych oraz zasiewów (tab. 12) kształtowała się w wyniku warunków naturalnych, zwłaszcza glebowo-klimatycznych, a także prowadzonej polityki rolnej.

¹⁴ B. Wilamowski, *Problem pełnego zagospodarowania użytków rolnych*, Warmia i Mazury, 1968, nr 10, ss. 2—4.

¹⁵ Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1984, WUS, Olsztyn 1985, ss. 246—247, 258, 171.

¹⁶ J. Lewiński, *Użytkowanie ziemi*, w: *Warmia i Mazury*, s. 306. Warto odnotować następującą uwagę autora: „W samym procesie osadniczym pojawiły się trzy fazy. Pierwsza faza pokrywałaby się z żywiołowością akcji przesiedleńczej i repatriacją. Zakończyła się ona w roku 1946, względnie w pierwszym połowie 1947 r., i dała w rezultacie 504 227 osób, w tym ludność wiejska wynosiła 353 748. Drugi okres osadnictwa, wiążący się z projektem zagospodarowania majątków ziemskich przez spółdzielnie parcelacyjno-osadnicze, właściwie poza nielicznymi wyjątkami nie dał efektów. Wreszcie trzeci okres wiąże się z planowym przeprowadzeniem osadnictwa przez Państwowe Nieruchomości Ziemskie, a ostatnio przez Państwowe Gospodarstwa Rolne oraz spółdzielnie produkcyjne. Pod koniec 1951 r. istnieje na terenie woj. olsztyńskiego 89 zespołów oraz 589 majątków PGR, wykazujących dużą dynamikę rozwojową w produkcji rolnej. W r. 1949 udział tych gospodarstw wynosił 11,3%, w r. 1950 — 14,3%, w r. 1951 osiągnięto liczbę 17,6%. Na czoło wysunął się tu w r. 1951 Zespół Łabędziowo w pow. bartoszyckim, który ułokował się na pierwszym miejscu w Polsce zdobywając szanदार przechodni”. Powyższe oznacza, że jednym z czynników wzrostu produkcji towarowej był postępujący wzrost produkcji w rolnictwie państwowym.

TABELA 12. Struktura użytkowników rolnych i zasiewów w latach 1946—1984 w %

Wyszczególnienie	1946	1950	1960	1970	1980	1984
Użytki rolne = 100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym: grunty orne	71,3	76,0	74,9	68,3	68,8	68,6
łaki	12,4		14,2	15,2	13,8	13,7
pastwiska	15,1	23,4	10,2	16,2	16,1	17,4
Powierzchnia zasiewów = 100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym: 4 zboża	77,2	61,4	55,4	48,9	50,3	54,3
ziemniaki	21,6	14,3	16,4	15,1	10,0	8,9
przemysłowe	1,3	5,1	3,3	4,1	7,1	6,5
pastewne	—	14,2	17,2	21,9	28,4	25,3

Źródło: Olsztyńskie w XXX-leciu PRL, WUS, Olsztyn 1976, s. 39; Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1981, ss. 201, 203; niepublikowane dane WUS w Olsztynie; obliczenia własne.

TABELA 13. Średnie plony niektórych roślin uprawnych w latach 1946—1984 w q/ha

Lata	4 zboża	Ziemniaki	Buraki cukrowe
1946	4,2	91	88
1950	12,0	137	180
1951—1955 ^a	11,7	104	154
1956—1960 ^a	13,3	130	169
1960	14,1	131	192
1961—1965 ^a	16,2	160	228
1966—1969	19,5	174	312
1970	18,2	201	284
1971—1975	25,4	175	264
1976—1980	25,2	190	223
1980	20,9	138	188
1983	29,2	160	310
1984	33,6	180	323

^a W każdorazowym podziale administracyjnym.

Źródło: J. Dudo, W. Prandota, *Produkcja roślinna, w: Województwo olsztyńskie. Monografia 1945—1969*, s. 154; Rocznik Statystyczny Rolnictwa 1971, GUS, Warszawa 1972, s. 58; Olsztyńskie w XXX-leciu PRL, s. 39. Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1981, s. 204; 1984, s. 250; niepublikowane dane WUS w Olsztynie.

Wzrastały średnie plony roślin uprawnych (tab. 13), m.in. dzięki coraz lepszej agrotechnice, stosowaniu coraz wydajniejszych odmian oraz zwiększeniu nawożenia i poprawie ochrony roślin. Zużycie nawozów sztucznych od poziomu niemal zerowego bezpośrednio po wojnie wzrosło do 22,9 kg NPK

w roku gospodarczym 1959/1960 oraz ponad 208 kg w roku gospodarczym 1979/1980¹⁷.

Najwyższe plony zbóż zostały osiągnięte w 1984 r. Wyniosły przeciętnie 33,6 q/ha, a w państwowych przedsiębiorstwach gospodarki rolnej odpowiednio 37 q/ha. Wydatnie wzrosły plony roślin przemysłowych i pastewnych. Stwarza to korzystne warunki rozwoju produkcji zwierzęcej w oparciu o zasoby pasz gospodarskich.

Obsada zwierząt gospodarskich w długich okresach wykazuje tendencję wzrostową (tab. 14). Nie dotyczy to pogłowie koni, które jest redukowane w wyniku mechanizacji rolnictwa. Najbardziej ustabilizowana jest tendencja rozwoju pogłowia owiec i krów. Wysokim zmianom podlegało pogłowie trzody chlewnej, przy czym w ostatnich latach zmniejszenie obsady tych zwierząt wynikało z obniżenia dostaw importowanych pasz treściwych.

TABELA 14. *Obsada zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych w szt. w latach 1946—1984^a*

Lata	Konie	Bydło		Trzoda chlewna	Owce
		ogółem	w tym krowy		
1946	3,2	5,2	3,7	4,1	1,8
1950	10,1	22,1	13,2	30,2	11,7
1960	10,8	33,6	19,8	41,8	12,2
1970	9,9	54,8	22,7	47,7	13,5
1975	7,4	70,5	24,9	77,3	13,7
1980	6,2	68,0	25,7	101,7	21,9
1983	4,7	58,1	25,4	74,2	20,8
1984	4,7	57,3	25,4	80,3	22,8

^a W każdorazowym podziale administracyjnym.

Źródło: *Olsztyńskie w XXX-lecie PRL*, s. 40; *Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1981*, s. 206; 1984, s. 254; niepublikowane dane WUS w Olsztynie.

W miarę wzrostu produkcji rolniczej poprawiła się sytuacja w zakresie skupu produktów rolnych. W latach 1946—1949 w ówczesnych granicach administracyjnych województwa olsztyńskiego liczba spółdzielni mleczarskich wzrosła od czterech do 39¹⁸. W końcu 1951 r. działało w województwie 1077 punktów skupu mleka, 740 punktów skupu jaj, 161 punktów skupu drobiu i pierza. W latach 1947—1949, w porównaniu do r. 1946 skup mleka wzrósł sześciokrotnie, a w 1951 r. o ponad 180% w stosunku do r. 1949. Ilość jaj skupionych w latach 1947—1949 wzrosła 25 razy. W 1951 r. stanowiła 150% skupu z r. 1949. Centrala Mięсна w latach 1947—1949 zwiększyła trzydziestopięciokrotnie skup trzody chlewnej oraz sześćdziesięciokrotnie bydła. W 1951 roku odpowiednie wskaźniki, w porównaniu z r. 1949, wynosiły: skup trzody chlewnej 155%, bydła 130% (tab. 15). Do pierwszej połowy 1948 r. województwo olsztyńskie było deficytowe pod względem zaopatrzenia w mięso. Wspomagały województwa białostockie i warszawskie.

¹⁷ *Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1984*, WUS, Olsztyn 1985, s. 260; *Rozwój gospodarczy Warmii i Mazur*, s. 28.

¹⁸ *Z. Januszko*, op. cit., ss. 331—332.

TABELA 15. Skup na 100 ha użytków rolnych w latach 1950—1983

Lata	4 zboża t	Zywiec t	Mleko tys. t
1950	6,1	3,9	7,8
1960	8,8	5,3	28,1
1970	22,0	9,0	37,7
1975	24,4	16,1	50,9
1980	10,4	19,1	56,5
1983	31,7	15,6	59,1

Źródło: Niepublikowane dane WUS w Olsztynie.

W wyniku powstania w 1945 r. Mazurskiej Spółdzielni Rybackiej spółdzielczość rybacka województwa rozwijała swoją działalność. Obroty rybami wzrosły od 45 ton w r. 1945 do ponad 2200 ton w r. 1947 (przed wojną obroty te wynosiły 2000 ton). Na poziomie 2521 ton utrzymywały się przeciętne połowy ryb w latach 1950—1959 oraz 2365 ton w okresie 1960—1969¹⁹.

Po 1948 r. województwo olsztyńskie uczestniczyło w zaopatrywaniu w żywność innych regionów kraju oraz w dostawach eksportowych. Wynikało to z wysokiej produkcji żywności w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Np. przeliczając wielkość skupu żywca rzeźnego (w wadze poubojowej ciepłej) — 71 tys. ton w 1983 r. — na jednego mieszkańca, uzyskuje się wartość ponad 100 kg skupionego mięsa. Osiągano wysoki skup mleka — 408,6 mln l, zbóż — 237,5 tys. ton oraz innych produktów i surowców żywnościowych.

Trwałe miejsce w rozwoju rolnictwa województwa olsztyńskiego zajęła spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu, kółka rolnicze, spółdzielnie kółek rolniczych, państwowe ośrodki maszynowe, banki spółdzielcze oraz Bank Gospodarki Żywnościowej.

Ważną rolę w gospodarce powojennej zajmuje leśnictwo. Powierzchnia leśna na początku lat osiemdziesiątych wynosiła ponad 377 tys. ha, pozyskiwano od 1,2—1,8 mln m³ grubizny, stanowiącej podstawę rozwoju przemysłu drzewnego i meblarskiego²⁰.

PRZEMYSŁ

Uruchamianie przemysłu po wojnie zapoczątkowała grupa operacyjna pod kierownictwem inż. Ignacego Marzyńskiego²¹. W kwietniu liczyła ona 54 osoby, a 1 sierpnia tegoż roku 260 pracowników.

Wszystkie zakłady przewidziane do uruchomienia wymagały wysokich nakładów²². Była to konsekwencja zniszczeń wojennych. Np. w przemyśle metalowym, w którym na 768 zakładów ocalało 168, z 2473 obrabiarek pozostało zaledwie 233. Mimo olbrzymich trudności, zakłady przemysłowe były

19 M. Leopold, *Gospodarka rybacka*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia 1945—1969*, s. 259.

20 Wszelchtronnie naświetla problemy gospodarki leśnej B. Polakowski, *Gospodarka leśna w latach 1945—1969*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia 1945—1969*, ss. 272—282.

21 E. Kierejczyk, *Województwo olsztyńskie w latach 1945—1949*, Olsztyn 1980, ss. 18—20.

22 E. Wojnowski, op. cit., s. 50.

uruchomione. W końcu lipca 1945 r. funkcjonowało ich 90. W roku następnym 365, tj. ponad czterokrotnie więcej; zatrudniano 7,4 tys. robotników i pracowników²³.

Stopniowo wzrastała produkcja przemysłowa. Według wariantowych obliczeń²⁴ w latach 1946—1949 produkcja przemysłowa wzrosła prawie pięciokrotnie, natomiast w okresie 1946—1950 około 8—9 razy. Zatrudnienie zwiększyło się od 7,4 tys. w 1946 r. do 14,8 tys. w 1949 r. Gałęziowa struktura przemysłu (mierzona udziałem zatrudnienia) była następująca:

drzewny	— 40,9 ⁰ / ₀
spożywczy	— 22,4 ⁰ / ₀
maszynowy	— 9,8 ⁰ / ₀
materiałów budowlanych	— 9,4 ⁰ / ₀
włókienniczy	— 8,6 ⁰ / ₀
chemiczny	— 2,5 ⁰ / ₀
skórzany	— 1,6 ⁰ / ₀
pozostałe przemysły	— 4,7 ⁰ / ₀

Produkcja globalna przemysłu w latach planu sześcioletniego wzrosła kilkakrotnie. Przyjmując dane za r. 1950 jako 100,0⁰/₀, w 1955 r. osiągnęła 340,5⁰/₀. W latach 1955—1984 wzrosła 12,4 raza (tab. 16).

TABELA 16. Zatrudnienie i produkcja globalna w przemyśle województwa w latach 1955—1984^a

Lata	Produkcja w mln zł (ceny stałe z 1979 r.)	Produkcja 1945 = 100,0	Zatrudnienie w tys. osób
1955	2962,0	100,0	23,6
1958	4363,7	147,3	28,7
1970	16679,2	529,2	42,5
1975	27767,9	937,2	54,3
1980	36087,8	1218,0	59,0
1983	34043,5	1150,0	57,0
1984	36801,0	1242,1	56,5

* Z uwzględnieniem podziału administracyjnego kraju po 1 VI 1975 r.

Z r ó d ł o: Niepublikowane dane WUS w Olsztynie; obliczenia własne.

Zmieniła się zasadniczo struktura produkcji przemysłowej. W 1967 r. w największym zakładzie przemysłowym województwa — Olsztyńskich Zakładach Opon Samochodowych „Stomil” w Olsztynie wyprodukowano pierwsze opony i dętki. Produkcja w 1984 r. wyniosła 2,54 mln sztuk opon, wartość produkcji sprzedanej w cenach z 1984 r. przekroczyła 18,7 mld zł. W wybudowanych po wojnie zakładach mięsnych w Olsztynie i Ostródzie w 1984 r. wartość produkcji przekroczyła 22,2 mld zł. Spóźniejsza produkcja mleczarska uzyskała produkcję wartości 12,8 mld zł, przemysł zbożowo-młynarski: 7,9 mld zł. Na ogólną wartość produkcji przemysłowej 133,3 mld zł, udział największych gałęzi jest następujący: przemysł spożywczy — 60,6 mld zł; chemiczny — 20,5 mld zł; maszynowy i metalowy — 11,5 mld zł; drzewny — 11,2 mld zł; włókienniczy — 7,9 mld zł; materiałów budowlanych — 4,3 mld zł.

23 J. Lisikiewicz, A. Sosnowska, *Kierunki i przestanki rozwoju przemysłu w regionie, w: Województwo olsztyńskie. Monografia 1945—1969*, s. 312.

24 Ibidem, ss. 316, 317, 318.

Poszukiwaną produkcję rozwijają zakłady wybudowane, rozbudowane i zasadniczo zmodernizowane, w szczególności:

- Warmińska Fabryka Maszyn Rolniczych w Dobrym Mieście;
- Zakłady Sprzętu Oświetleniowego „Polam-Farel” w Kętrzynie;
- Zakłady Maszyn Przemysłu Spożywczego „Spomasz” w Olsztynie;
- Północne Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Lenpol” w Szczycinie;
- Zakłady Sieci Rybackich w Korszach;
- Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego „Morena” w Bartoszycach;
- Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Warmia” w Kętrzynie;
- Olsztyńskie Zakłady Drobiarskie w Olsztynie;
- Olsztyńskie Fabryki Mebli;
- Przedsiębiorstwo Przemysłu Drzewnego w Olsztynie;
- Iławskie Zakłady Naprawy Samochodów w Iławie;
- Zakłady Przemysłu Izolacji Budowlanej „Izolacja” w Nidzicy;
- Ostródzkie Zakłady Okrętowe.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat w województwie rozwinął się przemysł elektroniczny, reprezentowany przez zakłady w Szozycynie, Olsztynie, Ostródzie, Bartoszycach, Lidzbarku Warmińskim.

Pomyślnie rozwija się społeczniczony przemysł drobny, reprezentowany przez spółdzielczość pracy²⁵, spółdzielczość inwalidów, wytwórczość przemysłową PSS „Społem” oraz GS pionu CRS „SCH”.

W latach 1981—1982 w województwie olsztyńskim zanotowano spadek produkcji przemysłowej w porównaniu z r. 1980, w którym uzyskano najwyższy poziom produkcji przed kryzysem gospodarczym. Wyniki uzyskane za r. 1984 są wyższe od osiągnięć sprzed kryzysu.

Aktywną rolę w gospodarczym rozwoju województwa spełnia rzemiosło. W latach 1945—1949 liczba warsztatów rzemieślniczych wzrosła od 543 do 3020, zatrudnienie odpowiednio od 1200 do 4129 osób. W późniejszym okresie w rzemiosle wystąpił regres. W ostatnich latach rzemiosło rozwijało się dynamicznie. Liczba zakładów z 3213 w 1980 r. (woj. olsztyńskie w granicach administracyjnych po 1 VI 1975 r. jest o ponad 1/3 mniejsze niż we wczesnych latach powojennych) zwiększyła się do 4394 w 1983 r. Liczba pracujących w tym okresie wzrosła o 2,2 tys. osób, do 7231. Wstępne dane za r. 1984 dowodzą, że trend rozwojowy w rzemiosle jest nadal wysoki.

INWESTYCJE

W latach 1945—1949 nakłady inwestycyjne w województwie olsztyńskim służyły uzupełnianiu istniejącego majątku trwałego. Miały charakter typowo odtworzeniowy. Ze względu na brak możliwości lokalizacji na tym terenie dużych zakładów przemysłu ciężkiego, również w latach planu sześcioletniego inwestycje w przeliczeniu na jednego mieszkańca były tu nieznacznie niższe od średniej krajowej. Wynosiły w tym okresie (przeciętnie rocznie, w cenach 1961 r.): Polska — 1957 zł na mieszkańca, województwo olsztyńskie odpowiednio 1563 zł²⁶. Poziom inwestowania w następnych latach ilustrują dane tabeli (tab. 17).

²⁵ Wszeczhronne naświetlenie kształtowania się i rozwoju spółdzielczości pracy zawiera publikacja: *Spółdzielczość pracy na Warmii i Mazurach, Olsztyn 1984*, s. 162. Wydał ją Okręgowy Związek Spółdzielni Pracy w Olsztynie.

²⁶ Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1982, s. 55.

TABELA 17. *Nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej województwa olsztyńskiego w latach 1950—1983*

Lata	Ceny z roku	Inwestycje na mieszkańca w zł	Udział w inwestycjach krajowych w %
1950	1961	1473	2,9
1955	1961	1978	2,6
1960	1961	2014	2,0
1965	1961	3181	2,4
1970	1961	4803	2,5
1970 ^a	bieżące (1970 r.)	4977	1,7
1975 ^a	1977	16618	1,9
1980 ^a	1977	12589	1,8
1983 ^a	bieżące (1983 r.)	28529	2,0

* Z uwzględnieniem podziału administracyjnego kraju po I VI 1975 r.

Źródło: Roczniki Statystyczny 1971, s. 150; 1976, s. 129; 1977, ss. XLVI, 106; Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1969, s. 126; 1971, s. 150; 1977, s. 99; 1981, s. 167; 1984, s. 209; obliczenia własne.

Wzrost udziału województwa w inwestycjach krajowych wiązał się przede wszystkim ze zwiększaniem nakładów na rolnictwo i gospodarkę żywnościową, a także przemysły przetwórcze.

W nakładach inwestycyjnych, w całym okresie powojennym, do początków lat osiemdziesiątych największy był udział rolnictwa (tab. 18). W latach ostatnich na pierwszym miejscu pod względem rozmiarów inwestowania znalazły się łącznie gospodarka mieszkaniowa i komunalna. Na te dziedziny wraz z rolnictwem i przemysłem przypada niemal 77⁰/₀ całości nakładów w gospodarce narodowej ogółem, a w gospodarce uspołecznionej udział ten wynosi 72⁰/₀. Najbardziej zmieniła się pozycja budownictwa pod względem partycypacji w nakładach inwestycyjnych. W 1983 r. udział ten był czterokrotnie niższy niż 8 lat wcześniej.

Mimo niewystarczających nakładów inwestycyjnych, przedsiębiorstwa zaliczane w województwie olsztyńskim do dziedziny budownictwa reprezentują wysoki potencjał budowlany²⁷. Do najważniejszych należą: Olsztyńskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego w Olsztynie (także budowy zagraniczne), Warmińskie Przedsiębiorstwo Budowlane (znane między innymi z budowy Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie), Kombinat Budowlany w Olsztynie, Iławskie Przedsiębiorstwo Budowlane, Kętrzyńskie Przedsiębiorstwo Budowlane, Bartoszyckie Przedsiębiorstwo Budowlane, Olsztyńskie Przedsiębiorstwo Instalacji Sanitarnych i Elektrycznych, Olsztyńskie Przedsiębiorstwo Robót Inżynierskich, Przedsiębiorstwo Robót Inżynierskich w Olsztynie i ponad 40 innych przedsiębiorstw państwowych oraz spółdzielczych.

W 1984 r. produkcja podstawowa 44 głównych przedsiębiorstw budowlanych wynosi 17,9 mld zł, przy zatrudnieniu 18,1 tys. osób. Udział prac budowlano-montażowych w całości nakładów inwestycyjnych w latach 1975—1980 wynosił od 51,0 do 53,4⁰/₀, natomiast w r. 1983 67,9⁰/₀.

²⁷ Problematykę budownictwa w woj. olsztyńskim zaprezentował szeroko R. Rzeckowski, *Budownictwo*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia społeczno-ekonomiczna 1970—1974*, red. J. Suchta, Wrocław 1978, ss. 140—153.

TABELA 18. *Struktura nakładów inwestycyjnych w gospodarce społecznej w latach 1961—1983 według działów gospodarki narodowej w %*

Działy gospodarki	1961	1966	1973	1980	1983	1983
	—1965	—1970				gospo- darka narodowa ogółem
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym: przemysł	20,2	24,9	22,3	19,0	17,8	14,8
budownictwo	3,9	4,4	6,5	2,5	1,8	1,6
rolnictwo	33,6	33,2	34,2	31,5	19,8	26,9
leśnictwo	1,3	1,2	1,3	2,1	2,6	2,1
transport i łączność	11,5	12,9	10,0	8,8	7,8	6,5
handel	4,8	5,1	2,6	2,3	5,3	4,5
gospodarka komu- nalna i mieszka- niowa, nauka, o- świata	15,3	12,6	14,8	21,3	34,9	35,1
kultura i sztuka, ochrona zdrowia i opieka społecz- na, kultura fizy- czna, turystyka i wypoczynek	7,6	4,7	6,8	11,7	8,7	7,8

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1971, s. 151; 1981, s. 168; 1984, s. 210.

Rezultatem procesów inwestycyjnych jest majątek trwały. Większość jego została nabyta po 1970 r. (tab. 19). Ze względu na zużywanie się fizyczne i ekonomiczne tego majątku wzrastają potrzeby na inwestycje odtworzeniowe.

HANDEL

Organizacja sieci handlowej po wojnie przebiegała w szybkim tempie. Na koniec 1945 r. było około 1060 „przedsiębiorstw” handlowych²⁸. Ich stan w kolejnych latach był następujący:

1946 — 1755
1947 — 2008
1948 — 2074
1949 — 2194

W 1951 r. było 1880 sklepów detalicznych, nie licząc punktów sprzedaży pomocniczej. W 1946 r. ponad 75% ogólnej liczby stanowiły sklepy spożywcze. Pod koniec planu trzyletniego ich udział nie przekraczał 50%.

²⁸ Z. Januszko, op. cit., ss. 329—331. O rozwoju handlu w dalszych latach pisali m. in. Z. Głowczyk, *Handel*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia 1945—1969*, ss. 442—461; K. Wojnach, *Dynamika i struktura spożycia*, ibidem, ss. 208—215; B. Bogdańska-Pawłowska, *Obrót towarowy*, ibidem, ss. 216—222; W. Radomski, *Handel*, *Rocznik Olsztyński*, 1966, t. 6, ss. 233—253;

TABELA 19. *Struktura wartości brutto środków trwałych w gospodarce uspołecznionej w 1983 r. (według okresu ich nabycia)*

Wyszczególnienie	Udział w % województwa	Środki trwałe = 100,0	w tym udział nabytych	
			do 1970 r.	po 1970 r.
I Województwo (II+III)				
II Miasta:	100,0	100,0	43,4	56,6
Olsztyn	31,6	100,0	38,6	61,4
Barczewo	1,0	100,0	38,6	61,4
Bartoszyce	1,9	100,0	47,6	52,4
Biskupiec	0,8	100,0	40,0	60,0
Bisztynek	0,2	100,0	70,0	30,0
Dobre Miasto	1,1	100,0	40,2	59,8
Górowo Iław.	0,6	100,0	52,7	47,3
Iława	2,1	100,0	48,1	51,9
Jeziorany	0,5	100,0	58,5	41,5
Kętrzyn	2,7	100,0	44,4	55,6
Korsze	0,2	100,0	45,0	55,0
Lidzbark Warm.	1,6	100,0	42,6	57,4
Lubawa	0,7	100,0	40,3	59,7
Morąg	1,7	100,0	38,6	61,4
Mragowo	2,4	100,0	35,3	64,7
Nidzica	1,2	100,0	45,3	54,7
Olsztynek	0,5	100,0	54,9	45,1
Ostróda	2,4	100,0	44,8	55,2
Reszel	0,7	100,0	53,1	46,9
Sępól	0,7	100,0	34,3	65,7
Szczytno	2,2	100,0	52,7	47,3
III Gminy razem	43,4	100,0	46,2	53,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych WUS w Olsztynie; Rocznik Statystyczny 1984, s. LIX (podaje wartość brutto środków trwałych w woj. olsztyńskim — dotyczy całej gospodarki narodowej po przecenie w 1983 r. na 847,6 mld zł, tj. 1198,5 tys. na 1 mieszkańca przy przeciętnej krajowej odpowiednio 1059,0 tys. zł).

Uspołecznianie sieci handlowej charakteryzują wskaźniki:

1946 r. — udział sklepów uspołecznionych 16⁰/o ogółem;

1949 r. — udział sklepów uspołecznionych, ponad 60⁰/o;

1951 r. — całkowite uspołecznienie sieci handlowej.

W 1951 r. na 1880 uspołecznionych punktów handlu detalicznego było 407 sklepów państwowych, spółdzielczych — 1473. Dwie trzecie punktów handlowych znajdowało się na wsi.

Rozwój spółdzielczości rolniczo-handlowej został zapoczątkowany w 1946 roku. Działo wówczas 31 takich spółdzielni skupionych w miastach i 148 sklepów spożywczych na wsi. Hurt rolniczy prowadziły placówki „Społem”. W 1947 r. zaczęły tworzyć się gminne spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”. Powstało wówczas 56 spółdzielni z 201 sklepami. W końcu 1951 r. działało 18 powiatowych zarządów gminnych spółdzielni i 161 gminnych spółdzielni, które prowadziły 1089 sklepów, 253 zakłady produkcji pomocniczej, 43 zakła-

dy żywienia zbiorowego, ponad 2000 punktów skupu. W całości obrotów gminnych spółdzielni skup stanowił przeszło 40%.

W następnych latach handel społeczniony zwiększał obroty i rozwijał sieć sprzedaży (tab. 20, 21).

Do przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych sieć handlowa została tak rozwinięta, że na punkt sprzedaży przypadało mniej ludności niż przeciętnie w kraju. To osiągnięcie zostało następnie utrwalone. Przy tym należy mieć na uwadze, że w województwie olsztyńskim powstało wiele dużych wiejskich i osiedlowych pawilonów handlowych.

Sprzedaż detaliczna w przeliczeniu na mieszkańca była w województwie niższa niż średnio w kraju aż do początków lat siedemdziesiątych. Następnie ukształtowała się powyżej tej średniej i utrzymuje się nadal. Wpływa na to

TABELA 20. Sprzedaż detaliczna towarów przez jednostki gospodarki społeczno-nej w latach 1950—1983 (w bieżących cenach detalicznych)

Lata	Ogółem mln zł		Na mieszkańca w zł	
	Polska	Olsztyńskie ^a	Polska	Olsztyńskie ^a
1950	40857	1062	1634	1540
1955	112681	2983	033	3680
1960	205877	5296	6964	6002
1965	327827	9254	9345	8463
1970	461869	13082	12700	11800
1975	807299	16598	23700	25200
1980	1312922	26382	36900	38900
1983	3446658	70161	94200	99800

^a W każdorazowym podziale administracyjnym.

Z r ó d ł o: Rocznik Statystyczny 1959, ss. XXV, 42; 1965, ss. 315, 319; 1967, s. LVII; 1984, s. LXIII; *Rozwój gospodarczy powiatów w latach 1950—1965*, GUS, Warszawa 1966, s. 253; obliczenia własne.

TABELA 21. Sieć handlu detalicznego w latach 1950—1983

Lata	Punkty sprzedaży		Ludność na punkt sprzedaży	
	Polska	Olsztyńskie ^a	Polska	Olsztyńskie ^a
1950	101269	1954	245	369
1955	132588	3878	206	209
1960	159682	4942	185	180
1965	181940	5197	173	160
1970	196242	4219	166	150
1975	204186	4458	167	149
1980	203657	4395	175	155
1983	214330	4701	171	150

^a Dane za lata 1970—1983 według podziału administracyjnego z 1 VI 1975 r. W 1970 r., w ówczesnym podziale administracyjnym, w województwie olsztyńskim było 6688 punktów sprzedaży, a na punkt sprzedaży przypadało 149 mieszkańców.

Z r ó d ł o: Rocznik Statystyczny 1965, s. 324; 1971, s. 38; 1976, s. 370; 1984, s. 375; Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1971, s. 291; 1984, s. 273; *Rozwój gospodarczy powiatów*, s. 252; obliczenia własne.

rozwój ruchu turystycznego. Turystyka przyczyniła się do aktywizacji rozwoju bazy żywienia zbiorowego. W latach 1956—1961 liczba zakładów gastronomicznych zwiększyła się z 194 do 307²⁹, a w 1980 r., w nowych granicach administracyjnych, wynosiła 563.

W wyniku rozwoju przemysłu następowała zmiana struktury oferty towarowej handlu. Np. udział artykułów żywnościowych w sprzedaży ogółem³⁰ wynosił w 0/0:

1960 r. —	43,4;
1969 r. —	38,2;
1983 r. —	31,2.

Największe obroty osiągały gminne spółdzielnie pionu CRS „SCH”, PSS „Społem”, Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Handlu Wewnętrznego w Olsztynie. Udział w obrotach pozostałych uspołecznionych organizacji handlowych, a także placówek handlu prywatnego był stosunkowo niewielki.

TURYSTYKA I WYPOCZYNEK

Unikalne walory przyrodnicze predestynują województwo olsztyńskie do rozwoju turystyki i wypoczynku³¹. Województwo ma ponad 1000 jezior, wiele atrakcyjnych z punktu widzenia turystycznego rzek, wysoką lesistość terenu, wiele zabytków kultury, pomników przyrody.

W 1945 r. powstała pierwsza organizacja turystyczna³² — Warmińsko-Mazurski Związek Turystyczny. W maju 1946 r. powołano oddział olsztyński PTTK. Pierwsze 10 schronisk z 500 łózkami oddano do dyspozycji turystom w 1948 r. Związek Harcerstwa Polskiego w 1946 r. zapoczątkował rozwój turystyki. W zorganizowanych obozach wzięło udział 3,5 tys. harcerzy i instruktorów. W 1949 r. na obozach harcerskich przebywało 6 tys. młodzieży.

Piacówki Funduszu Wczasów Pracowniczych i „Orbisu” powstały w 1949 roku. „Orbis” dysponuje hotelami czterogwiazdkowymi w Olsztynie i Mrągowie.

Rozwój ruchu turystycznego i wczasowo-wypoczynkowego z wykorzystaniem uspołecznionej bazy noclegowej ilustrują dane tabeli (tab. 22).

Ogólną liczbę turystów w 1950 r. szacowano na około 100 tys., a tzw. osobodni (łącznie liczba dni spędzonych przez turystów i wczasowiczów na terenie województwa w ówczesnych granicach administracyjnych) na około 800 tys.

Łączna liczba turystycznych miejsc noclegowych w okresie największego natężenia sezonu turystycznego w poszczególnych latach wynosiła w tys.:

1960 r. —	48,2;
1965 r. —	73,4;

29 Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1984, s. 275.

30 Z. Głowczyk, op. cit., s. 456; Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1984, s. 270.

31 Z. Jaczewski, *Turystyka*, Rocznik Olsztyński, 1966, t. 6, ss. 363—382; B. Bogdańska-Pawlowska, *Turystyka*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia 1945—1969*, ss. 500—518; A. Browińska, *Turystyka*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia 1970—1974*, ss. 273—288; A. Pałach, *Rola turystyki w gospodarce województwa olsztyńskiego. Ruch Turystyczny*, Biuletyn — Monografie. SGPIŚ, 1981, z. 25, s. 166; *Turystyka a rozwój regionu*, Olsztyn 1976, s. 200.

32 Z. Jaczewski, op. cit., ss. 363—386.

1970 r. — 82,9;

1974 r. — 111,0³².

Przejęciowe załamanie w rozwoju ruchu turystycznego notowano w latach 1980—1982. Od 1983 r. ponownie zarysował się wzrost ruchu turystycznego krajowego i zagranicznego.

Walory turystyczne województwa nie są jeszcze w pełni wykorzystane, a udział turystyki wynosi: obiektów turystycznych w majątku trwałym województwa — 2,2% w 1982 r. i 2,1% w 1974 r. (w tym: w województwie olsztyńskim — 1,9% w 1982 r. i 1,8% w 1974 r.).

TABELA 22. Niektóre dane o uspołecznionych obiektach turystycznych i wypoczynkowych

Lata	Miejsca noclegowe	Korzystający w tys. osób	Noclegi w tys. osobodni
Obiekty turystyczne			
1965	8713	296	727
1966	10152	387	861
1967	40069	490	2365
1968	41 39	521	2356
1969	40699	479	2381
1970	26887	463	1759
1971	21266	424	1523
1972	13328	430	1294
1973	16130	570	1492
1975 ^a	14426	371	1378
1976	14201	410	1526
1977	17893	435	1983
1978	17883	435	1984
1979	20010	465	2084
1980	17884	407	1988
1981	18043	337	1635
1982	14510	262	1238
1983	15683	287	1220
Ośrodki wczasowo-wypoczynkowe			
1978	17779	92	1148
1979	15784	92	1068
1980	16470	88	1114
1981	15550	77	1007
1982	15159	69	889
1983	15218	79	1013

^a Według podziału administracyjnego z 1 VI 1975 r., także w latach następnych.

Z r ó d ł o: Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego, 1971, ss. 401—402; 1976, s. LVII; 1984, s. LXIII; Rozwój gospodarczy powiatów w latach 1950—1965, s. 253. Obliczenia własne.

³² A. Browińska, op. cit., s. 281. Autorka podaje (s. 274), że liczba turystów w woj. olsztyńskim wynosiła 1,9 mln w 1970 r. i 3,0 mln w 1974, osobodni natomiast odpowiednio 9,9 mln oraz 13,1 mln.

wództwa około 1⁰/₀, w nakładach inwestycyjnych 1,7⁰/₀, w dochodach ludności 2⁰/₀, w zatrudnieniu około 2⁰/₀³⁴.

TRANSPORT I ŁĄCZNOŚĆ

W latach 1945—1952 odbudowano ponad 400 km linii normalnotorowych i około 50 km wąskotorowych³⁵. W 1946 r. najwięcej uwagi poświęcono odbudowie linii kolejowej Olsztyn—Barczewo—Biskupiec—Mrągowo—Mikołajki. Po ukończeniu budowy nowego mostu linia ta została przedłużona do Elku.

W okresie 1945—1958 odbudowano w województwie 19 linii kolejowych o długości 629 km³⁶. Znaczenie ogólnokrajowe mają przede wszystkim linie: Iława—Olsztyn—Korsze oraz Działdowo—Iława—Malbork. Ten ostatni odcinek jest zelektryfikowany.

Do szybkiej odbudowy sieci i transportu PKP w województwie olsztyńskim przyczyniła się, istniejąca od okresu powojennego do końca 1962 r., Dyrekcja Kolei w Olsztynie. Dyrekcja ta została zlikwidowana, a województwo olsztyńskie podlega DOKP w Gdańsku. Po ostatnich reorganizacjach na kolei, w Olsztynie mieści się siedziba Rejonu Przewozów Kolejowych, Biuro Kontroli Dochodów PKP oraz Biuro Wypłaty Rent Kolejowych pełniące funkcję ogólnokrajową.

Pierwsze oddziały Państwowej Komunikacji Samochodowej powstały w 1945 r. w Olsztynie i w Białymstoku. Oddziałowi olsztyńskiemu podlegały stacje terenowe w Olsztynie i Mrągowie³⁷. W tymże roku na trasie Olsztyn—Lidzbark Warmiński uruchomiono pierwszą regularną linię komunikacji osobowej. Kursował poniemiecki trójkołowiec. W r. 1946 załoga stacji Mrągowo uruchomiła połączenie Mrągowo—Węgorzewo. Pierwsze autobusy marki Leyland i Chausson pojawiły się w 1949 r. Zastąpiły dotychczas używane ciężarówki. Pod koniec planu sześcioletniego Przedsiębiorstwo PKS dysponowało 114 samochodami ciężarowymi i 35 autobusami. W 1984 r. posiadało 1800 pojazdów. Stałą komunikacją autobusową obejmowało ponad 84⁰/₀ wszystkich dróg o nawierzchni twardej (3 tys. przystanów). Zatrudnienie przekraczało 4,3 tys. osób.

Dużą rolę w transporcie odgrywały: Przedsiębiorstwo Transportowe Budownictwa „Transbud”, Przedsiębiorstwo Sprzętowo-Transportowe Budownictwa Rolniczego, Przedsiębiorstwo Transportowe Handlu Wewnętrznego, Przedsiębiorstwo Transportowe Łączności Nr 8 i szereg innych.

Pierwsi klienci w Urzędzie Pocztowym Olsztyn 1 zostali obsłużeni 13 kwietnia 1945³⁸. 1 maja zmontowano ze złomu pięcionumerową centralkę telefoniczną. Powstały urzędy pocztowe przede wszystkim na szlakach Ol-

³⁴ A. Kowalczyk, *Rola turystyki w gospodarce województwa olsztyńskiego*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia 1970—1974*, s. 136, informuje także (s. 138), że tereny turystyczne stanowią 41,2% powierzchni województwa, a udział województwa olsztyńskiego stanowi 7,2% turystycznych obszarów kraju.

³⁵ Z. Pietkiewicz, Z. Zienkiewicz, *Transport i łączność*, w: *Województwo olsztyńskie. Monografia 1945—1969*, s. 492; por. także, A. Zubelewicz, *Odbudowa komunikacji*, w: *Warmia i Mazury*, s. 290.

³⁶ B. Piskorska, *Komunikacja*, *Rocznik Olsztyński*, 1966, t. 6, s. 351.

³⁷ R. Marszałek, *Rys historyczny Przedsiębiorstwa Państwowej Komunikacji Samochodowej w Olsztynie*, Olsztyn 1984, maszynopis, ss. 1—3.

³⁸ J. Wernio, *Wojewódzki Urząd Pocztowy*, referat z okazji Dnia Łącznościowca w 1984 roku, maszynopis, s. 10.

sztyń—Elbląg oraz Olsztyn—Elk. Pierwsze ambulanse pocztowe ruszyły w maju 1945 r. m. in. na trasie Olsztyn—Iława.

W kolejnych latach rozwijała się baza poczty i telekomunikacji. Zwiększały się usługi z tego zakresu. O ich skali w ciągu roku w województwie olsztyńskim świadczy przyjmowanie 1/4 mln telegramów, 26 mln listów, 0,2 mln paczek i listów wartościowych, dokonywanie około 6 mln operacji finansowych (wpłaty na rachunki NBP, PKO, przekazy pieniężne).

Według stanu na 31 grudnia 1983 r., w województwie olsztyńskim było 230 placówek pocztowo-telekomunikacyjnych, 40,8 tys. abonentów telefonicznych, 164 tys. abonentów radiowych oraz 158 tys. telewizyjnych³⁹.

Placówki Dyrekcji Okręgowej Dróg Publicznych w Olsztynie troszczą się o właściwe utrzymanie, modernizację, rozbudowę i budowę dróg o nawierzchni ulepszonej.

W okresie powojennym na terenie województwa doprowadzono gazociąg magistralny, obsługujący szereg ośrodków osadniczych. Zbudowano nowe odcinki gazociągu, przede wszystkim do Lidzbarka Warmińskiego i Bartoszcza oraz Reszla.

Zakład Energetyczny Olsztyn zrealizował wielkie zadania z zakresu elektryfikacji i reelektryfikacji województwa. W latach 1947—1983 liczba odbiorców energii elektrycznej zwiększyła się od 42 tys. do 224 tys., sprzedaż energii elektrycznej wzrosła natomiast 35 razy, do 1051 MWh⁴⁰.

Wartość majątku w transporcie i łączności, w cenach z 1983 r., w województwie olsztyńskim wynosiła w 1983 r. — 265,8 mld zł⁴¹. Była wyższa niż w rolnictwie (252,7 mld zł), a niemal trzykrotnie przewyższała wartość środków trwałych w przemyśle (52,6 mld zł). Innym wyznacznikiem pozycji tego działu w gospodarce jest około dziesięcioprocentowy udział w liczbie zatrudnionych. Najważniejsze jednak, że transport i łączność decydują o funkcjonowaniu układu zasilania gospodarki narodowej w materialne czynniki produkcji i gotowe wyroby oraz w przestrzennym przemieszczaniu ludzi.

Gospodarka województwa olsztyńskiego w okresie 40 lat powojennych uległa zasadniczej korzystnej zmianie. Potrzeby i możliwości dalszego postępu są duże. Główną drogą osiągania wytyczanych celów musi być postęp w efektywności gospodarowania.

DIE WIRTSCHAFT IN DER WOJEWODSCHAFT OLSZTYN IN DEN JAHREN 1945—1984

Zusammenfassung

Im Ergebnis des zweiten Weltkrieges stellte die Wojewodschaft Olsztyn in wirtschaftlicher Hinsicht und was die Besiedlung anbetraf, eine Wüste dar. Die Bevölkerungszahl betrug kaum noch 15% des Standes vor dem Kriege. 1945 umfassten die Aussaaten an 10% des Ackerlandes, der Viehbestand im Vergleich zu dem Stand vor dem Krieg betrug in ‰: Pferde — 2,1, Rinder — 1,6, Schweine — 0,2, Schafe — 2,9. Die Zerstörung des Industriepotentials betrug durchschnittlich 70%, der Städte 49%. Durch Brände zerstört waren an 80% von Lagern mit Gebrauchsgütern. Sehr hoch waren die Verluste auch auf anderen Gebieten der Wirtschaft und Kultur.

39 Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1984, s. 88.

40 T. Sacewicz, op. cit., s. 1.

41 Rocznik Statystyczny 1984, GUS, Warszawa 1985, s. 187; Rocznik Statystyczny Województwa Olsztyńskiego 1984, s. 171.

Die wichtigste Aufgabe in der zweiten Hälfte der vierziger Jahre war die Besiedlung. Die Bevölkerungszahl vergrößerte sich — hauptsächlich durch Besiedlung — von 287,9 Tausend Personen im Jahre 1946 auf 437,2 Tausend im Jahre 1950. In den darauffolgenden Jahren erweiterte sich die die Bevölkerungszahl vor allen Dingen aufgrund des hohen, natürlichen Zuwachses. Im Jahre 1983 überschritt die Zahl 707,2 Tausend und im Jahre 1984 betrug sie 717 Tausend.

Schnell ging die Verstärkerung voran. 1946 betrug die Zahl der Einwohner in Städten 81 Tausend. Das war 2,5 Mal weniger als vor dem Krieg. Der vorkriegszeitliche Einwohnerstand in Städten wurde 1958 erreicht und 1984 wurde der Stand vom Jahre 1939 um das doppelte überschritten.

Infolge der schnellen Entwicklung der volkseigenen Wirtschaft änderte sich die wirtschaftliche Struktur. In den Jahren 1950—1982 betrug der Zuwachs des Arbeitsvermögens in der Wirtschaft 44,8%. In dieser Zeit stieg die Beschäftigung in der volkseigenen Wirtschaft von 97 Tausend auf 236 Tausend Personen. Die Zahl der beruflich in der individuellen Landwirtschaft Tätigen verringerte sich und erreichte den Stand von 53%. Die Zahl derjenigen, die aus ausserlandwirtschaftlichen Quellen ihren Unterhalt bestritten, betrug 1957 45,7% der Gesamtbevölkerung und 1980 entsprechend 68,3%.

Um die Wende der vierziger zu den fünfziger Jahren betrug der Anteil der volkseigenen Landwirtschaft an der Bewirtschaftung der Anbauflächen um 1/5, zu Beginn der achtziger Jahre 1/2. Der Ertrag der vier Getreidesorten betrug 1946 4,2 Doppelzentner vom Hektar, in den fünfziger Jahren 12—13. Zu Beginn der sechziger Jahren wurde der vorkriegszeitliche Ertrag überschritten. 1984 betrug er 33,6 Doppelzentner vom Hektar und lag zweimal höher als vor dem Krieg. Der Viehbestand in der Landwirtschaft war 1984 im Vergleich mit 1946 grösser: Rinder insgesamt 11 Mal, Kühe 7 Mal, Schweine fast 20 Mal, Schafe über 12,5 Mal. Umgerechnet auf 100 Hektar Anbaufläche stieg der Ankauf von Getreide, Vieh und Milch in den Jahren 1950—1983: der vier Getreidesorten — fünfmal. Schlachtvieh — viermal, Milch — siebeneinhalbmals.

Die Industrieproduktion vergrößerte sich um 8 bis 9 Mal in den Jahren 1946—1950, 3,4 Mal in der Zeit von 1950—1955 sowie 12,4 Mal in der Zeit von 1955—1984. Infolge von Investitionen stellten die Sachanlagen aus den Jahren 1971—1982 56,6% des Vermögensbestandes der Wojewodschaft dar.

Entwickelt wurden Verkehr und Post und Fernmeldewesen, was zugleich der Entwicklung anderer Wirtschaftszweige, Kultur, Touristik und Erholung diene. Die Wojewodschaft hat einzigartige und immer besser genützte Vorzüge für Touristik und Erholung.

Die Perspektiven für die weitere Entwicklung der Wirtschaft in der Wojewodschaft sind ebenfalls günstig.